

ROKAY PÉTER

Bot és Saul

Makk Ferenc, akinek tiszteletére ez a tanulmánykötet készült, a magyar tudomány nagyjainak: Pauler Gyulának és Wertner Mórnak a nyomdokain haladva munkásságának jó részét az Árpád-házi királyok történetének szentelte. Nem szólva a magyarul tíz év alatt két kiadást megért, Kristó Gyulával társszerzőként írt és németül is megjelent, évtizedes kutatási eredményeit összefoglaló „Az Árpád-házi uralkodók” című könyvéről, az elmúlt harminc év alatt számos tanulmánya foglalkozott e kérdéskörrel. Ezekon belül külön sorozatot képeznek az egyes magyar királyok történetét tárgyalók, amelyek címe a szerény „Megjegyzések” megjelöléssel kezdődik. Ezek Makk munkásságának legjavát alkotják. Ő ilyen megjegyzéseket fűzött majdnem valamennyi Árpád-házi uralkodó történetéhez. Az ünnepelt életének hatvanadik és ismeretségünk harmincadik évfordulója alkalmából engedtessek meg, hogy a következő oldalakon néhány megjegyzést tegyek Makk Ferenc „Megjegyzések II. Béla történetéhez” című cikkére.¹

Makk Ferenc ebben a cikkében tett, úttörő megállapítása szerint II. Béla trónrajutása nem ment olyan simán, mint ahogy arról a Krónika tudósít. Felmerül a kérdés, mi lett Bélának a trónon történt megerősödése után ellenfeivel; versenytársával és annak híveivel, eltekintve azoktól, akiket felesége, a szerb Ilona segítségével az aradi országgyűlésen lemészároltatott. II. Béla a Képes Krónika egy interpolációja szerint Botot és Sault, két *vir religiosus*-t kiszolgáltatót ellenségeiknek, akiket azok legyilkoltak.² Evvel kapcsolatban fölmerül a kérdés:

¹ Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. Tomus XL. 1972. 31–49. (a továbbiakban: MAKK, II. Béla)

² Scriptorum Rerum Hungaricarum. Edendo operi praefuit E. SZENTPÉTERY. I–II. Bp. 1937–1938. I. 452. (a továbbiakban: SRH.); KRISTÓ GY.–MAKK F.: Az Árpád-ház uralkodói. Bp. 1988. 181–182.; KRISTÓ GY.–MAKK F.: Az Árpád-házi uralkodók. Bp. 1995. (a továbbiakban: MAKK, Árpád-házi uralkodók) 173–174. (A vonatkozó rész mindkét esetben MAKK F. munkája.)

ki volt ez a két személy, akivel II. Béla ily kegyetlenül járt el? Erre a válasz a *vir religiosus* kifejezés helyes értelmezésétől függ.

Ezzel a kifejezéssel a magyar krónika szövegének több helyén találkozunk. Salamon király és a herceg(ek) testvérharcát a püspökök és *vir religiosi* akadályozták meg. Pauler Gyula erről az eseményről írva azt állítja, hogy Salamont a hercegekkel „az érsekek, püspökök és más egyházi férfiak” békítették ki.³ A benecés Csóka J. Lajos viszont úgy vélte, hogy a harc kitörését a király és Géza herceg közt „egyes egyházi és jóérezsű világi urak” akadályozták meg.⁴ A *vir religiosus* kifejezést a bővebb krónikaszcveg ezen kívül több helyen említi. Így például, amikor a budai álpapok a pápával és a püspökökkel együtt „*viros religiosos... excommunicatos promulgabant*”.⁵ A Képes Krónika egy másik tudósítása szerint Nagy Lajos király koronázása után Budára jövet „*ab omni populo ac civibus et clero, virisque religiosis susceptus est*”.⁶ A középkori latinságban a *vir religiosus* szerzetest jelölt.⁷

Poch (vagy Poth) és Saul, az a két *vir religiosus*, akiket a Képes Krónika interpolációja szerint II. (Vak) Béla király részegségében kiszolgáltatott ellenségeiknek, s akiket azok legyilkoltak, tehát kétségkívül szerzetes volt.⁸ Ezzel kapcsolatban fölmerül a kérdés: ki volt ez a Poch (Poth) és Saul nevű két szerzetes, akikkel az egyébként istenfélő Vak Béla ily kegyetlenül járt el? Erre a kérdésre maga a krónika szövege látszik megadni a választ. Ez a két név ugyanis ezt megelőzően is szerepel annak elbeszélésében, csak azt az eddigi kutatás, úgy látszik, nem vette észre. Ez annál figyelemreméltóbb, mivel Pauler Gyula ezeket helyesen

³ PAULER GY.: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt I. Bp. 1899.² (a továbbiakban: PAULER, Magyar nemzet I.) 113.

⁴ CSÓKA J. L.: A latin nyelvű irodalom kialakulása Magyarországon a XI–XIV. században. Bp. 1967. 552.

⁵ SRH. I. 482.

⁶ SRH. I. 505. Ez is azt látszik bizonyítani, hogy a Képes Krónika, helyesebben a XIV. századi krónikakompozíció e részének szerzője szerzetes lehetett. PÓR A.: Nagy Lajos (1326–1382). Bp. 1892. 34. erről nem tesz említést.

⁷ DU CANGE, C.: Glossarium mediae et infimae latinitatis VI. Graz 1954. 111–112., s. v. religio; BARTAL A.: A magyarországi latinság szótára. Bp. 1901. 564., s. v. religiosi (claustr) viri.

⁸ SRH. I. 452.; MAKK, Árpád-házi uralkodók 181–182.

szerzetesként említi.⁹ Ennek következtében a két helyen említett azonos, illetve hasonló nevű Potot és Sault nem hozta összefüggésbe, jóllehet az jogosult lett volna.

Kezdve Poton; ilyen nevű személy, egy német főúr a krónika szövegében I. András idejében szerepel. Csakhogy ez a Poth nem jöhet számításba, nemcsak a túl nagy korkülönbség (kb. hetven év) miatt, hanem elsősorban azért, mert akkor elesett a magyarok elleni harc folyamán.¹⁰ Több Pot nevű személyről a krónikaszcsoveg ugyan nem tud, de említ egy Bot-ot.¹¹ A „P” és a „B” hang hasonlósága, rokonsága lehetővé teszi azonosításukat.¹² Így változott, hogy csupán egy példát említsünk, a latin nyelvű krónikák *Pola* városneve Mügeln Henrik német nyelvű krónikájában *Bolan*-ra.¹³ Ennek a Botnak a fia: Benedek akarta megölni Álmos herceget, Vak Béla apját, nehogy ő örökölje Kálmán király halála után a trónt. Bot fia Benedek tehát mint Kálmán király bizalmi embere Álmos herceg és fia, Béla ellensége volt. Ugyanez jogosan föltételezhető apjáról, Botról is. Ezek szerint az apa – aki egyébként mintegy húsz évvel túlélte fiát – bűnhődött annak Álmos ellen megkísérelt sikertelen merényletéért, amelyért egyébként lováról leesve fia, Benedek is hirtelen halállal lakolt.¹⁴

Még kézenfekvőbbnek tűnik számunkra a II. Béla által kiszolgáltatott Saul azonosítása. Ez szerintünk igen valószínűen Kálmán unokája, e király Zsófia nevű leányának fia, akit gyermektelen nagybátyja: II. István saját utódjául jelölt ki a trónon.¹⁵ Mint említettük, Makk Ferenc megállapítása szerint II. Béla trónra-

⁹ PAULER, Magyar nemzet I. 247.

¹⁰ SRH. I. 356–357., 396.

¹¹ SRH. I. 432.; PAULER, Magyar nemzet I. 225.

¹² P. BROCKHAUS: Handbuch des Wissens in vier Bänden IV. S–Z. Leipzig 1925. 543.; LADÓ J.: Magyar utónévkönyv. Bp. 1982. 141., s. v. Bodó

¹³ SRH. I. 411., SRH. II. 192.; ROKAY P.: Salamon és Póla. Újvidék 1990. 20.

¹⁴ SRH. I., 432; PAULER, Magyar nemzet I. 225.

¹⁵ SRH. I. 414.; WERTNER M.: Az Árpádok családi története. Nagybecskerek 1892. (a továbbiakban: WERTNER, Árpádok története) 218–219.; PAULER, Magyar nemzet I. 237–238.; MAKK, II. Béla 35–38.; MAKK, Árpád-házi uralkodók 171–172.

jutása nem ment olyan simán, mint ahogy arról a krónika tudósít.¹⁶ Igen valószínű, hogy II. Béla hatalomra kerülése után ez a két nyílt ellensége jónak látta – menedékbe vonulásként – szerzetbe lépni. Mint ahogy azonban a kolostor Álmos herceg számára sem jelentett biztos menedékhelyet, úgy most Pot ~ Boton és Saulon sem segített szerzetes voltuk. II. Béla részegségében kiszolgáltatta őket ellenségeiknek, azaz saját híveinek, akik megölték őket.¹⁷

Természetesen mindez csupán föltételezés. Elfogadható voltát azonban alátámasztja egyrészt az a körülmény, hogy abban az esetben, ha föltételezésünk nem lenne helyes, a krónika semmilyen hírt sem adna a trónvárományos Saul későbbi sorsáról, ami meglehetősen ellentétben állna a krónika eljárásával, mely más hasonló jelentőségű személyek – mint például Borics (Borisz), sőt még kevésbé jelentősek – sorsának alakulását, magyarországi szereplésük után is követi. Másrészt, hogy az uralkodó, illetve környezete képes volt ilyen tetre, bizonyítja Vak Béla egy másik hasonló cselekedete: leszámolása ellenségeivel az aradi országgyűlésen.¹⁸

Azt, hogy ezt részegségében tette, a krónika Béla mentségére mondja, mivel az egyházi személyek meggyilkolásában való részvétel súlyos bűnnek, szentségtörésnek számított. Minden bűn súlyát enyhíti azonban, ha elkövetőjének beszámíthatósága korlátozott. Igaz, ezt a korlátozottságot ebben az esetben egy másik bűn, a részegség jelentette, ám ez mégis kisebb volt a kétségkívül egyházi személy krónikás szemében, mint a szerzetesek halálraadása által elkövetett *sacrilegium*.¹⁹ Ez lenne egyébként a magyarázata, miért hozta a krónikás összefüggésbe Poth és Saul kiadását Bélának a trónon való megerősödésével. Ez

¹⁶ MAKK, II. Béla 31–48. Mahmud Terdzsüman szerint Bélát csak Saul halála után koronázták királlyá. BUDENZ J.: Tarikh-i Üngürüş, azaz Magyarország krónikája című török kézirat ismertetése. A Philosophiai, Törvény- és Történettudományi Osztályok Közleményei 1861. 272.; BLASKOVICS J.–VASS É.: Terdzsüman Mahmud, Magyarország története, Tarih-i Üngürüş, vagyis Üngürüş története. Bp. 1982. 250–251. erről nem ejt szót; MAKK, II. Béla 39.

¹⁷ SRH. I. 452.; WERTNER, Árpádok története 218–219.; PAULER, Magyar nemzet I. 237–238.; MAKK, Árpád-házi uralkodók 181–182. A kolostorra mint menedékre: Lexikon des Mittelalters I. München–Zürich 1980. 1156–1158., s. v. asyl.

¹⁸ SRH. I. 446–449.; PAULER, Magyar nemzet I. 241–242.; MAKK, II. Béla 40–41.; MAKK, Árpád-házi uralkodók 173–174.

¹⁹ R. NAZ: Dictionnaire de droit canonique VII. Paris 1965. 830–831., s. v. sacrilège.

az összefüggés már ifj. Horváth Jánosnak föltűnt, ő azonban ezt csupán a krónikás II. Bélával szembeni függetlenségének jeleként értékelte.²⁰

Bot és Saul általunk történt azonosítása, ha az helyesnek bizonyul, további adalékot jelent II. Béla hatalma megszilárdításáért folytatott harcának ismeretéhez, melyet Makk Ferenc említett cikkében oly gonddal és szakértelemmel elemzett. Ha viszont Saul és Bot személyazonosságára vonatkozó megállapításaink nem lennének helytállóak, ez Makk idézett cikkének, valamint tudományos munkássága egészének értékét semmi módon sem érintené: az a magyar történetírás maradandó eredményét és minden e téren történő további kutatás biztos kiindulópontját képezi. Szerzője neve pedig, viselőjének munkássága alapján, méltán sorolható az Árpád-házi királyok többi, e cikkben említett kutatójának neve mellé.

²⁰ HORVÁTH J.: Árpádkori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái. Bp. 1954. 277–279.